

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเป็นเมืองหลวงของดินแดนล้านนา ที่มีความรุ่งเรืองด้านวัฒนธรรม และการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ อำนวยผลให้จังหวัดเชียงใหม่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่สามารถจำแนกเป็น 7 สาขา คือ วรรณกรรมพื้นบ้าน ศิลปะการแสดง แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล งานช่างฝีมือดั้งเดิม ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล รวมทั้งภูมิปัญญาไทย (กระทรวงวัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, ม.ป.ป) วัฒนธรรมของจังหวัดเชียงใหม่ ที่เป็นงานช่างฝีมือดั้งเดิม หรือภูมิปัญญาพื้นบ้านอย่างหนึ่ง คือ การทำเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งมีการทำกันในหลายอำเภอ สำหรับอำเภอหางดง อำเภอสันกำแพง และอำเภอเมือง ยังคงเป็นแหล่งทำเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อำเภอหางดง ที่เป็นแหล่งสำคัญในการทำเครื่องปั้นดินเผาที่มีลักษณะสวยงาม มีเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น ตำบล และหมู่บ้าน แต่ละพื้นที่จะมีครุภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถสร้างสรรค์ชิ้นงานได้อย่างสวยงาม ประณีตบรรจง เช่น การปั้นน้ำดัน (คนโท) ของบ้านเหมืองกุงที่มีชื่อเสียง และเป็นที่รู้จักทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ (เสนห์ วงศ์สุทนต์, 2553)

เครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกุง เป็นมรดกของบรรพบุรุษที่มาตั้งหมู่บ้าน นับแต่อดีตชาวบ้านเหมืองกุงเป็นช่างปั้นอยู่แล้ว ประกอบกับที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ใกล้แหล่งน้ำ มีแหล่งดินที่เหมาะสมกับการผลิตเครื่องปั้นดินเผา จึงทำให้ชาวบ้านทำเครื่องปั้นดินเผาชนิดต่างๆ เช่น น้ำดัน (คนโท) น้ำหม้อ (หม้อน้ำ) เพื่อเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนในการดำรงชีวิตประจำวัน (คุชฎี เทพสิริ, 2554) เครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกุงมีเอกลักษณ์ คือ เป็นเครื่องปั้นดินเผาไฟดำทำจากดินเหนียวปนทราย ไม่เคลือบเงาชิ้นงาน โดยอาศัยแรงงานคนเป็นหลัก การออกแบบลวดลายมีความละเอียด และใช้เครื่องมือเรียบง่ายในการออกแบบลวดลาย เช่น การนำของใช้ในชีวิตประจำวัน

หรือวัสดุตามธรรมชาติมาออกแบบลวดลาย การลงสีที่ใช้สีจากธรรมชาติที่ใช้ผงดินแดง ผสมน้ำและน้ำมันเบนซินทาลงบนเครื่องปั้นดินเผา เพื่อให้ได้สีแดงบนเครื่องปั้นดินเผา การใช้หินแม่น้ำขัดเครื่องปั้นดินเผา เพื่อลดการร้าวซึมของน้ำและเกิดความเงางาม การรมค่าที่ใช้ แกลบเผามาคลุกเครื่องปั้นดินเผาระหว่างการเผาเครื่องปั้นดินเผา เพื่อให้เครื่องปั้นดินเผา มีสีดำ ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษของบ้านเหมืองจุกจวบจนปัจจุบัน

เครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองจุก มีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิต ของชุมชน นักวิชาการและผู้สนใจจึงพยายามหาแนวทางอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านเหมืองจุก แต่ด้วยสภาพเศรษฐกิจส่งผลให้ชาวบ้านบางส่วนหันไปทำงานรับจ้างในเมืองมากขึ้น ส่งผลให้มีผู้ทำเครื่องปั้นดินเผาคนน้อยลง รูปแบบและลวดลายก็ถูกตัดทอน ชาวบ้านที่ยังทำ เครื่องปั้นดินเผาจึงรวมกลุ่มกัน เพื่อถ่ายทอดและอนุรักษ์ความรู้ด้านนี้แต่ไม่มีการบันทึก เป็นลายลักษณ์อักษร กอปรกับผู้เชี่ยวชาญการทำเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของบ้านเหมืองจุก มีจำนวนลดน้อยลงตามกาลเวลา จึงมีแนวโน้มว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านนี้ที่สั่งสมและสืบทอดมากกว่า 200 ปี อาจสูญหายไปในอนาคตอันใกล้ ดังปรากฏข้อมูล เชิงประจักษ์ว่า ปี 2522 มีผู้ประกอบการอาชีพ ทำเครื่องปั้นดินเผาจำนวน 130 หลังคาเรือน ส่วนในปี 2555 มีครัวเรือนที่เป็นผู้ประกอบการรายย่อย คงเหลือไม่ถึง 20 ครัวเรือน โดยมีการรวมตัวของวิสาหกิจชุมชน และผู้ประกอบการรายใหญ่ที่มุ่งผลิต เครื่องปั้นดินเผาในเชิงพาณิชย์เกิดขึ้นแทน (คนธากรณ์ เมียร์แมน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 กุมภาพันธ์ 2556)

เนื่องด้วยผู้วิจัยสนใจเอกลักษณ์ กระบวนการทำเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของบ้านเหมืองจุก และตระหนักถึงความสำคัญของการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ที่ยาวนานกว่า 2 ศตวรรษให้คงอยู่ ผู้วิจัยจึงประสงค์ดำเนินการจัดการความรู้การทำเครื่องปั้นดินเผา แบบดั้งเดิมของบ้านเหมืองจุกอย่างเป็นระบบที่มุ่งเน้นการจัดการความรู้กระบวนการการทำ เครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของบ้านเหมืองจุกอย่างครบวงจร ประกอบด้วย การรวบรวม และสกัดความรู้ การจัดหมวดหมู่ความรู้ การทำแผนที่ความรู้ การจัดเก็บและสืบค้นความรู้ การแบ่งปัน การถ่ายทอด และการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นเครื่องมือ ทั้งนี้ เพื่อให้การอนุรักษ์ สืบทอด และเผยแพร่ภูมิปัญญาพื้นบ้านการทำเครื่องปั้นดินเผา บ้านเหมืองจุกดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรม

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษากระบวนการและภูมิปัญญาพื้นบ้านการทำเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของบ้านเหมืองกง อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่
- 2) เพื่อรวบรวมและจัดระบบความรู้การทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกง และนำเสนอขั้นตอนการทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกง
- 3) เพื่อพัฒนาระบบการจัดการความรู้การทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกงในรูปแบบเว็บไซต์

1.3 ขอบเขตการวิจัย

การวิจัย การจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เรื่อง เครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกง อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยจะศึกษากระบวนการการทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกง ตำบลหนองควาย อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่ รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลกระบวนการการทำเครื่องปั้นดินเผา กำหนดรูปแบบการจัดการความรู้ และพัฒนาระบบการจัดการความรู้ โดยกำหนดขั้นตอนการวิจัยไว้ดังนี้

- 1) การวิจัยนี้เน้นการสกัดความรู้ฝังลึกเกี่ยวกับขั้นตอนการทำเครื่องปั้นดินเผาของผู้เชี่ยวชาญออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้ง โดยประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการความรู้ตาม ทฤษฎีโมเดล SECI ของ Nonaka & Takeuchi (2004) และการพัฒนาระบบการจัดการความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทำเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของบ้านเหมืองกง อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่

- 2) สืบค้นความรู้ และแบ่งปันความรู้การทำเครื่องปั้นดินเผาของชาวบ้านเหมืองกง โดยกำหนดขอบเขตระยะเวลาดำเนินงานระหว่าง มีนาคม 2556 – ตุลาคม 2557

ระยะที่ 1 มีนาคม – เมษายน 2556 สืบค้นหาประเด็นความรู้ขั้นตอนต่างๆ ของการทำเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมของบ้านเหมืองกง และเตรียมวิธีการสกัดความรู้

ระยะที่ 2 พฤษภาคม 2556 – สิงหาคม 2557 สกัดความรู้และตรวจสอบความถูกต้อง และความเหมาะสมของการจัดการความรู้การทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกง โดยใช้โมเดล SECI พิจารณาประสิทธิภาพวิธีการจัดการความรู้ และการพัฒนาระบบการจัดการความรู้

ระยะที่ 3 สิงหาคม 2557 – ตุลาคม 2557 สรุปผลของการจัดการความรู้การทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกง โดยประเมินผลความรู้ความเข้าใจที่ได้รับเกี่ยวกับการทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านเหมืองกงของกลุ่มประชากรหลังจากเสร็จสิ้นการจัดการความรู้ และความพึงพอใจในเว็บไซต์การจัดการความรู้ เพื่อสรุปผลการจัดการความรู้เปรียบเทียบระหว่างก่อนและหลังการดำเนินการจัดการความรู้

3) พัฒนาระบบการจัดการความรู้ในลักษณะเว็บไซต์การจัดการความรู้เครื่องปั้นดินเผาบ้านเมืองกุง โดยแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) ส่วนที่นำเสนอขั้นตอนการทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านเมืองกุง และ 2) ส่วนแลกเปลี่ยนความรู้การทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านเมืองกุง โดยกำหนดรูปแบบและวิธีการถ่ายทอดความรู้การทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านเมืองกุงที่ปรากฏบนเว็บไซต์ในรูปแบบของสื่อที่เป็นลายลักษณ์อักษร ภาพนิ่ง และวิดีโอ เพื่อให้ง่ายต่อการเข้าใจ และเผยแพร่ได้อย่างกว้างขวาง

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

- 1) ได้กระบวนการถ่ายทอดความรู้การทำเครื่องปั้นดินเผาของบ้านเมืองกุง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
- 2) สามารถสกัดองค์ความรู้และนำเสนอขั้นตอนการทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านเมืองกุงในรูปแบบเว็บไซต์การจัดการความรู้
- 3) ได้ระบบการจัดการความรู้การทำเครื่องปั้นดินเผาของบ้านเมืองกุงแบบดั้งเดิมครบทุกขั้นตอน
- 4) สามารถใช้เป็นต้นแบบการจัดการความรู้การทำเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านในอำเภอต่างๆ ทางภาคเหนือและภาคอื่นๆ ต่อไป

1.5 นิยามศัพท์

การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการสำรวจ การสกัดความรู้ฝังลึกออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้ง และการตรวจสอบความถูกต้องของความรู้ โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ในลักษณะเว็บไซต์สำหรับเผยแพร่และแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการทำน้ำดัน (คน โท) และน้ำหม้อ (หม้อน้ำ) ของบ้านเมืองกุง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

เครื่องปั้นดินเผาบ้านเมืองกุง หมายถึง เครื่องปั้นดินเผาที่มีชื่อเสียงของตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่อาศัยแรงงานคนเป็นหลัก มีลวดลายเรียบง่าย และมีสีแดงที่มาจากผงดินแดง

1.6 สถานที่ที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย

- 1) แหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผา บ้านเมืองกุง ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
- 2) ห้องสมุดกลาง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่